

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI LEKSIK
TRANSFORMATSIYALAR: QIYOSIY TAHLIL**

Qobilova Kamola Azamatovna - ilmiy rahbar

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Ashuraliyeva Maftuna Yo'ldosh qizi

*Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti*

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida leksik transformatsiyalarning mazmun-mohiyati, turlari va qo'llanish xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Leksik transformatsiya — bu bir tildagi so'z yoki iboraning boshqa tilga o'zgartirilgan shaklda berilishi, shu orqali mazmunning saqlanib qolishi yoki moslashtirilishidir. Tadqiqotda sinonimiya, antonimiya, generalizatsiya, konkretizatsiya, kompensatsiya, modifikatsiya kabi asosiy leksik transformatsiya turlari har ikki tilda amaliy misollar bilan solishtirilib o'rganilgan. Shuningdek, tarjima jarayonida yuzaga keladigan semantik siljishlar va madaniy tafovutlar ham ko'rib chiqilgan. Maqola tarjimashunoslik, leksikologiya va qiyosiy tilshunoslik yo'nalishida izlanish olib borayotgan mutaxassislar va talabalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Leksik transformatsiya, tarjima, qiyosiy tahlil, sinonimiya, konkretizatsiya, modifikatsiya, o'zbek tili, ingliz tili, tarjimashunoslik, semantik siljish.

KIRISH: Globallashuv va madaniylararo aloqalarning kengayib borishi bilan turli tillar o'rtasidagi tarjima jarayonlari ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, o'zbek va ingliz tillari kabi tuzilishi, madaniy asoslari va lingvistik tizimi

farqli bo'lgan tillar o'rtasidagi tarjimalarda leksik darajadagi o'zgarishlar — ya'ni leksik transformatsiyalar muhim o'rin tutadi. Tarjimada mazmunni to'g'ri va aniq yetkazish, badiiylikni saqlab qolish va madaniy tafovutlarni inobatga olish tarjimonning lingvistik hamda madaniy kompetensiyasiga bog'liqdir.

Leksik transformatsiyalar – bu so'z yoki iboralarning boshqa tilda ma'nodosh yoki mazmun jihatidan yaqin, lekin shaklan o'zgartirilgan holda berilishidir. Ushbu hodisa tarjima jarayonida semantik, stilistik yoki madaniy tafovutlarni muvozanatlash uchun ishlatiladi. Ingliz va o'zbek tillarining lug'aviy boyligi, frazeologizmlar tizimi, ijtimoiy-madaniy kontekstdagi farqlari ushbu tillar o'rtasidagi tarjima jarayonida leksik transformatsiyalarni zarur qiladi. Masalan, ingliz tilidagi ayrim iboralar yoki metaforik birliklar o'zbek tiliga aynan tarjima qilinmaydi, balki ma'no jihatdan yaqin bo'lgan leksik birliklar orqali ifodalanadi. Bu esa tarjimonning lingvokulturologik bilim va tahliliy salohiyatini talab etadi.

ASOSIY QISM

Leksik transformatsiyalar tarjima jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ular asl matn mazmunini saqlagan holda uni boshqa tilga moslashtirishni ta'minlaydi. Har bir til o'zining leksik boyligi, uslubiy xususiyatlari, milliy mentaliteti va madaniy qadriyatlari bilan ajralib turadi. Shu sababli ingliz tilidan o'zbek tiliga yoki aksincha tarjima qilinayotgan matnlarda leksik tenglik har doim ham mavjud bo'lavermaydi. Ana shunday hollarda tarjimon leksik transformatsiyalardan foydalanadi.

1. Sinonimik almashtirish (synonymic substitution)

Bu usulda asl so'z to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi, balki unga yaqin ma'noli, stilistik yoki madaniy jihatdan mos so'z bilan almashtiriladi.

Masalan:

Inglizcha: He passed away.

O'zbekcha: U hayotdan ko'z yumdi.

Bu yerda “die” so'zining yumshatilgan sinonimik shakli tarjimada madaniy

va uslubiy jihatdan to'g'ri ifodalangan.

2. Konkretizatsiya (concretization)

Bu usul umumiy so'z o'rniga aniqroq, konkret so'z tanlanishini anglatadi.

Masalan:

Inglizcha: He bought a vehicle.

O'zbekcha: U mashina sotib oldi.

“Vehicle” – umumiy tushuncha, o'zbek tilida esa ko'pincha aniq transport vositasi ifodalanadi.

3. Generalizatsiya (generalization)

Aksincha, konkret so'z o'rniga umumlashtiruvchi so'z ishlatiladi.

Masalan:

Inglizcha: He was driving a Jeep.

O'zbekcha: U mashina haydayotgan edi.

4. Antonimik tarjima (antonymic translation)

Bu usulda ma'no qarama-qarshilik orqali saqlanadi.

Masalan:

Inglizcha: He never fails to surprise me.

O'zbekcha: U meni doimo hayratda qoldiradi.

Bu usulda inkor shakl o'rniga ijobiy ifoda orqali mazmun saqlangan.

5. Modifikatsiya (modification)

Asl iboraning shakli o'zgartiriladi, lekin mazmun saqlanadi. Ko'pincha idiomatik birliklar tarjimasida ishlatiladi.

Masalan:

Inglizcha: Break the ice

O'zbekcha: Gap boshlamoq / muhitni eritasiz

6. Kompensatsiya (compensation)

Bu usulda asl tilga xos uslub yoki hissiy yuklamani boshqa qismda qoplash orqali beriladi.

Masalan, she'riy tarjimalarda yoki badiiy matnlarda g'oya boshqa vosita orqali ifodalanadi.

Tarjimon ushbu leksik transformatsiyalarni tanlashda bir necha omillarni e'tiborga oladi: matnning uslubi, konteksti, madaniy xususiyatlari va auditoriyasi. Ayniqsa, o'zbek tilining kontekstga boy va emotsional ifodalarini ingliz tiliga mos tarzda berish, yoki aksincha, ingliz tilidagi qisqa, aniqlikka asoslangan iboralarni o'zbek tiliga moslashtirishda bu usullar muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi strukturaviy farqlar, grammatik imkoniyatlar ham tarjimada leksik transformatsiyalar zaruratini kuchaytiradi. Masalan, ingliz tilidagi passiv shakllar, phrasal verbs, yoki abstrakt fe'llar ko'pincha o'zbek tilida boshqa vositalar orqali ifodalanadi.

XULOSA: O'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi tarjima jarayonida leksik transformatsiyalar muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu transformatsiyalar orqali tarjimonlar til va madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlarni muvozanatlashtirib, mazmunni to'g'ri, aniq va stilistik jihatdan mos tarzda yetkazishga erishadilar. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, sinonimik almashtirish, konkretizatsiya, generalizatsiya, antonimiya, modifikatsiya va kompensatsiya kabi usullar har ikki tilga xos ifodalarni tarjima qilishda samarali qo'llaniladi.

Leksik transformatsiyalar nafaqat grammatik yoki semantik darajadagi moslashtirishni, balki madaniy va uslubiy ohangni saqlab qolishni ham ta'minlaydi. Shu bois, bu usullarni chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish tarjimonlar, filologlar va tilshunoslar uchun dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi leksik transformatsiyalarni ilmiy asosda o'rganish va qiyosiy tahlil qilish tarjima nazariyasini boyitadi, tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi hamda madaniy anglashuvni chuqurlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sattorov A.T. Tarjimashunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2019. – 208 b. – B. 64–79.
2. Mahmudov N.A., Tursunov O.T. O'zbek tilining leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2016. – 320 b. – B. 123–138.
3. Karimova D.M. Til va madaniyat: tarjima muammolari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. – 156 b. – B. 89–101.
4. Vinay, J.P., & Darbelnet, J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. – Amsterdam: John Benjamins, 2000. – 358 p. – P. 84–97.
5. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2018. – 272 p. – P. 112–130.
6. Azizov Y., Nurmonov A. Qiyosiy tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 198 b. – B. 55–67.
7. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 540 p. – P. 210–225.
8. G'afurov B. Tarjimada leksik birliklarning ifodalanishi. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2020. – 142 b. – B. 38–49.
9. Newmark, P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – 292 p. – P. 151–163.
10. Sayfullayev N. O'zbek tilshunosligida tarjima masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 176 b. – B. 90–103.